

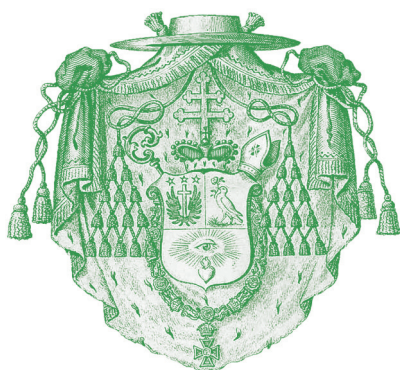
COLLECTANEA STUDIORUM ET TEXTUUM

CLASSIS III, FASC. I-V

MAGYARORSZÁG EGYHÁZMEGYÉI
ÉS FŐPÁSZTORAI

1804–1918

Bevezetés

BUDAPEST
2024

COLLECTANEA STUDIORUM ET TEXTUUM

CLASSIS III, FASC. I-V

MAGYARORSZÁG EGYHÁZMEGYÉI
ÉS FŐPÁSZTORAI

INTÉZMÉNYTÖRTÉNETI – ÉLETRAJZI LEXIKON
1804–1918

Szerkesztette

SZIRTES ZSÓFIA, TUSOR PÉTER, RUPERT KLIEBER

Szerkesztőtársak

FAZEKAS ISTVÁN & FORGÓ ANDRÁS

BUDAPEST

2024

COLLECTANEA STUDIORUM ET TEXTUUM

CLASSIS III, FASC. I-V

A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ SAJÁTOSSÁGAI A 19. SZÁZADBAN

Írta
ADRIÁNYI GÁBOR

BUDAPEST

2024

Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
Series II: Collectanea Studiorum et Textuum

sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi

P. Card. ERDŐ

fundavit ac moderatur

P. TUSOR

Kiadja a Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport
és a HUN-REN BTK Moravcsik Gyula Intézet

A lexikon alapjául szolgáló kutatás az MTA-PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport (LP 2012/53; Kcs. 30207) szervezésében, az MTA TKI támogatásával 2012–2017 között történt.

A szócikkek a *Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918. Ein amtsbiographisches Lexikon. Band I: Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn*, hg. von RUPERT KLIEBER, unter Mitarbeit von PÉTER TUSOR (Berlin, Duncker & Humblot, 2020) bevezetőinek és biogrammainak magyar nyelvű, javított és részben átdolgozott változatai.

<http://institutumfraknoi.hu>

© The author and the editors, 2024

ISSN 2732-0790

ISBN ebook 978 963 416 393 0

ISBN ebook 978 963 416 392 3 (összkiadás)

Felelős kiadó: a sorozat szerkesztője
Szerkesztette, szedte és tördelte: a *Typographia Pannonica*
Olvasószerkesztő: Lőrincz Zita
Kiadásra előkészítette: a GONDOLAT Kiadó

A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ SAJÁTOSSÁGAI A 19. SZÁZADBAN

A keresztény hittérítés és az egyházi szervezet felállítása Szent István (997–1038) uralkodása alatt az államalapítással együtt jött létre és ezzel Magyarország a nyugati, latin szertartású keresztény államok sorába lépett.¹ Szent István az egyháznak olyan sajátos fölépítést adott, amely az évszázadok folyamán minden történelmi változás, szerencsétlenség ellenére változatlanul fennmaradt. A Szent István-i egyházszervezet fő jellemzője, hogy az alapítónak a püspökségek felállításából az adományozott birtokokkal együtt származó királyi, úgynevezett főkegyúri joga volt.

A protestáns reformáció elterjedése, majd a hosszú oszmán uralom (1541–1718, Pozsarevác) ugyan súlyos törést jelentett a magyar katolikus egyház életében, de a felszabadító háborúk meghozták az újraéledést, bár a korábbi állapotokat még száz év múlva sem lehetett teljesen visszaállítani. A barokk egyház visszakapta a birtokait, felépíthette katedrálisait, templomait, püspöki, kanonoki palotáit, plébániáit. A fellendülésnek azonban ára is volt. A Habsburg Birodalom már nem Szent István országa volt. A 17–18. században kiépülő állami abszolutizmus a Habsburg Birodalom egységesítő szolgálatában állt. A korona a Szent István-i patronátuson túlmenően főkegyúri jogait egyre jobban kiszélesítette, ezek a 19. század végén már 24 törvénycikkből állottak.²

¹ GYÖRFFY GYÖRGY, *István király és műve*, Budapest 1977; KRISTÓ GYULA, *Szent István király*, Budapest 2001; VESZPRÉMI LÁSZLÓ, *Szent István és az államalapítás*, Budapest 2002 (irodalom: 583–614).

² FRANKÓI VILMOS, *A magyar királyi főkegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1895; CSIZMADIA ANDOR, *A magyar állam és az egyházak kapcsolatának kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, Budapest 1966; ADRIÁNYI GABRIEL, *Das oberste königliche Patronatsrecht über die Kirche in Ungarn*, [Uő], Beiträge zur Kirchengeschichte Ungarns (Studia Hungarica 30), München 1966, 26–40; SALACZ GÁBOR, *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 16), Budapest 2002.

Ezek lényegében a következők voltak: a püspökök, kanonokok, címzetes apátok, prépostok kinevezése, püspökségek alapítása, összevonása, megszüntetése, szerzetesrendek engedélyezése vagy betiltása, a teljes püspökségi (egyházmegyei) vagyon feletti ügyelet és ennek állami hasznélvezete a székküresedés esetén (ügynevezett interkaláris jövedelem).

I. Ferenc császár és király hosszú uralkodása idején (1792–1835) egy posztjozefinista rendőrállam jött létre. A központi kormányzat kontrollálta, irányította az egész birodalmi közigazgatást és részletesen beleavatkozott az egyház belső életébe is. A papnevelőkben nemcsak a tanárok kinevezését, de még a tankönyvek kiválasztását és engedélyezését is magának tartotta fenn. A püspökök keze az egész egyházkormányzatot illetően meg volt kötve, kicsinyes állami utasítások, leiratok tömege érte el a püspöki irodákat és a plébániákat. A püspökök kötelesek voltak az uralkodónak időnként az egyházmegyéjükről írásban beszámolni.³

Az Apostoli Szenszék soha nem ismerte el a magyar királyok püspöki kinevezési jogát, de a 18–19. századra az a gyakorlat alakult ki, hogy bár a király (1758-tól „apostoli”⁴) a püspököket – általában egy latin okmányban – kinevezte („*nominat*”), ezt a római Kúria csak mint megnevezést, javaslatot fogadta el. A pápa a maga részéről nyilvános konzisztóriumon, bíborosi gyűlésen kánonilag nevezte ki, prekonizálta a püspököt.⁵ Természetesen a jelölt kiválasztása kölcsönös tárgyalások után állami részről – így a budai Magyar Királyi Helytartótanács és a bécsi Magyar Királyi Kancellária részéről – már előzetesen megtörtént.

A Birodalom egységesítő, sőt németesítő politikájával – ide tartoznak a német betelepítések („*Schwabenzüge*”, 1689 és 1787 között) is – függött össze, hogy a magyar királyok a magyar püspökségek élére német nemzetiségű püspököket állítottak, akik természetesen a magyar nyelvet sem bírták. Így lett főpásztor Wilhelm Nesselrode gróf Pécsen, Philipp Sinzendorf gróf

³ I. Ferenc az 1804-ben elrendelt beszámolókat „akkurátusan” olvasta is, vö. WEINZIERL-FISCHER ERIKA, *Visitationsberichte österreichischer Bischöfe an Kaiser Franz I. 1804–1835*, Mitteilungen des österreichischen Staatsarchives 6 (1953) 240–311, itt: 301, 5. jegyzet.

⁴ ADRIÁNYI GÁBOR, *A magyar királyok apostoli címe*, MEV 2 (1991) 77–87.

⁵ GALLÓ BÉLA, *A magyar király főpapkinevezési joga*, Budapest 1927; SZUROMI SZABOLCS ANZELM OPraem, *Püspökök kinevezése*, MKL XI, 356–357. Az 1855-ös osztrák konkordátum hivatalos magyar szövege a püspökök kinevezéséről írja: „Ő Felsége a püspökök választásánál... a szentszéknek kánoni beiktatás végett ajánl vagy megnevez”. ADRIÁNYI, *Bach korszak*, 195, XIX. cikk.

Győrben, Friedrich és Karl Althann grófok és a tiroli Christoph Migazzi gróf Vácott, Franz Herzan von Harras gróf Szombathelyen, Christian von Sachsen-Leitz herceg és Karl Ambrosius Habsburg főherceg Esztergomban.⁶ Mivel a kanonokokat is az uralkodó nevezte ki, a gazdag káptalanok a 19. század elején tele voltak az uralkodói kegyből oda helyezett idegekkel. 1807-ben a pozsonyi és nagyszombati társaskáptalanban egyetlen magyar sem volt.⁷

Különös sajátága volt a magyar főkegyúri jognak az úgynevezett választott püspökök („*episcopi electi*”) kinevezése. Ezt az egész egyetemes egyházban teljesen ismeretlen intézményt, egyházi méltóságot II. Rudolf császár mint magyar király (1576–1611) hozta létre. Ő ugyanis azért, hogy az egyházi hierarchiában támaszokat találjon, püspököket nevezett ki olyan egykori püspökségekre, amelyek valamikor a magyar királyi koronához tartoztak, elenyésztek vagy éppen nem is léteztek. Számuk 1611 előtt hét volt, 1690 után már 17, és a 19. században már 20.⁸ A Szentsek őket – kettő, a tinini és a belgrádi választott püspök kivételével (mivel ezek korábban léteztek, püspökké is lettek szentelve) – nem ismerte el, hanem csak mint egyszerű papokat tartotta számon. Ennek ellenére ezek a választott püspökök püspöki viseletet, inszigniókat hordtak, mint püspökök mitrával és pásztorbottal pontifikáltak és 1885-ig, a felsőház reformjáig annak tagjai voltak szavazati joggal. Mivel azonban ezek a „püspökségek” birtokkal, vagyonnal nem rendelkeztek, a kinevezettek megélhetéséről más források (például a Vallásalap) vagy kanonoki, apáti, préposti kinevezések gondoskodtak.

A királyi főkegyúri jog a címzetes apátok, prépostok kinevezését is érintette, a püspökök csak javasolhattak. A reformáció, még inkább a török hódoltság szinte teljesen megsemmisítette a magyar szerzetességet és kolostorait, de a hódoltságot követő állami újjászervezés lehetővé tette a szerzetesség újjraéledését is. Ennek kapcsán a szerzetesrendek visszakapták egyes elpusztult apátságok, prépostságok korábbi birtokait. Ezeket a Vallásalap kezelte, de állami vagy egyházi kegyeltek jövedelmeiket megkaphatták.

⁶ HERMANN, *A katolikus egyház*, 378.

⁷ HERMANN, *A katolikus egyház*, 380.

⁸ ERDŐ PÉTER, *Címzetes püspök*, MKL II, 237–238. Ugyanitt felsorolásuk és 34 történelmi cím kimutatása.

Ilyen apátság volt a kaposfői⁹, szentjobbi¹⁰ és a lekéri¹¹. Ez utóbbi jelentős jövedelmét Ferenc császár legfőbb egyházi tanácsadója, a jozefinista Martin Lorenz¹² élvezte hosszú időn át. A címzetes apátok és prépostok ugyancsak főpapi viseletet, mellkeresztet, gyűrűt hordtak és mint főpapok miséztek. Érthető, hogy az alsópapság körében igen kíváncsiak voltak e méltóságok és nagy volt utánuk a törtetés. Volt is Magyarország 24 egyházmegyéjében 1880-ban 151 címzetes apát és 92 címzetes prépost.¹³

Amikor Ferenc császár jozefinista tradíción alapuló egyházkormányzása beleavatkozott az egyház belső ügyeibe, kikapcsolta mind a bécsi apostoli nuncius, mind a Szentszék közreműködését. A királyi főkegyúri jog gyakorlásának ezt a példáját idézték az uralkodó egyházalapításai is. 1804-ben az egri püspökséget érseki rangra emelte, kihasította belőle és felállította a kassai és a szatmári egyházmegyéjét és mindjárt az új egri érseket is kinevezte – anélkül, hogy a Szentszékkel konzultált volna. Csak hosszas tárgyalások után, végül VII. Pius pápa maga állította föl az új egri egyháztartományt.¹⁴

Hasonlóan önkényesen járt el Ferenc császár az eperjesi görögkatolikus egyházmegye felállításánál is. 1806-ban elrendelte a nagy munkácsi görögkatolikus egyházmegye feldarabolását és a nagyváradi görögkatolikusok egy részének beolvasztását az alapítandó eperjesi eparchiába. A császár csak 1816-ban, súlyos problémák megoldása és elhúzódó tárgyalásokat követően tudta rezolúcióját kiadni. Ebben az esetben is – Martin Lorenz tanácsára – csak utólagosan tárgyalt a Szentszékkel, a pápa végtelen bosszúságára.¹⁵

Ugyancsak önhatalmúan, előzetes egyházi konzultáció nélkül állította vissza Ferenc császár a II. József által megszüntetett magyar bencés, cisztercita és premontrei szerzetesrendet, ráadásul monasztikus lényegükkel el-

⁹ HERVAY FERENC LEVENTE OCist–SOMOS LÁSZLÓ, *Kaposfő*, MKL VI, 152.

¹⁰ HERVAY FERENC LEVENTE OCist, *Szentjobb*, MKL XII, 1004–1005.

¹¹ HERVAY FERENC LEVENTE OCist–DIÓS ISTVÁN, *Lékér*, MKL VII, 733.

¹² Lorenz Martin (1748–1828) államtanácsos. ÖBL, VI, 318.

¹³ DIÓS ISTVÁN, *Címzetes apát*, MKL II, 236–237. Ugyanitt egyházmegyéenként felsorolva.

¹⁴ MESZLÉNYI ANTAL, *Az egri érsekség felállításának s a kassai és szatmári püspökségek kibasításának a története*, Budapest 1938; BORÓVI JÓZSEF, *Az esztergomi érseki egyházmegye felosztásának és a besztercebányai, rozsnói és székesi egyházmegyek alapításának története*, Eger 1962; HERMANN, *A katolikus egyház*, 380.

¹⁵ HERMANN, *A katolikus egyház*, 380–381.

lentétben kötelezte őket a tanításra, a volt jezsuita iskolák átvételére és plébániai szolgálatra.¹⁶

Mivel a főkegyúri jog alapján az egyházmegyék jövedelme széküresedés idején a koronát illette és a napóleoni háborúk óriási kiadásokkal jártak, a kormány a leggazdagabb és éppen ezért a legjelentősebb egyházmegyéket betöltetlenül hagyta. Így 1800-ban Magyarország 24 egyházmegyéjéből hét volt üresedésben. Az esztergomi érsekség élén 48 éven át nem állt főpásztor.¹⁷ A hosszú széküresedések következménye volt az egyházkormányzat elhanyagolása. Nagyváradon évtizedekig nem volt kánoni vizitáció, 1814-ig elmaradtak a bérmlások is.¹⁸

A központi kormányzattal szemben lojális egyházi hierarchia kinevelése céljából alapította meg Bécsben Ferenc császár Jakob Frint udvari plébánossal együtt 1816-ban az „Augustineum”-nak („Frintaneum”) nevezett papi továbbképző intézetet.¹⁹ Az ösztöndíjas papok tanulmányaik mellett udvari kápláni szolgálatot is elláttak, többen közülük főhercegi családoknál miséztek. Az intézet célját, fontosságát jelzi, hogy Ferenc császár az 1822. évi magyar nemzeti zsinat nyolcadik, az *Augustineum* megemelt anyagi támogatásáról szóló tárgypontját maga határozta meg,²⁰ valamint, hogy 1849 és 1859 között kinevezett 27 magyar püspök közül 24 az *Augustineum* ösztöndíjasa volt.²¹

Az új korszellem, a liberalizmus az 1800-as évek elején a felsőbb társadalmi körök után az alsópapságot is elérte. Az egyházi fegyelem megrendülése nemcsak a papoknál, hanem a szerzetesrendeknél is megfigyelhető volt. Egy névtelen feljelentés 1818-ban avval vádolta meg Somogy Lipót²² szombathelyi püspököt, hogy elhanyagolja az egyházmegyéjét és túrja a szerzetesek botrányos viselkedését. A kormány által elrendelt vizsgálat felmentette ugyan a püspököt, de ő az általános egyházi fegyelem helyreállítása érdeké-

¹⁶ HERMANN, *A katolikus egyház*, 381–384.

¹⁷ HERMANN, *A katolikus egyház*, 378.

¹⁸ HERMANN, *A katolikus egyház*, 378.

¹⁹ PÉTER TUSOR, *The Augustineum's Alumns from Lands of the Hungarian Holy Crown – an Introduction*, Karl Heinz Frankl–Rupert Klieber (Hg.), *Kirchliche Elite-Bildung für den Donau-Alpen-Adria-Raum. Das Priesterkolleg St. Augustin („Frintaneum”) in Wien 1816 bis 1918*, Wien–Köln–Weimar 2008, 159–172; ADRIÁNYI GÁBOR, *A bécsi Augustineum*, [Uő], *Bach korszak*, 67–70; TUSOR, *A bécsi Frintaneum tagjai*, 209–224 és *A bécsi Augustineum*, 32–43.

²⁰ HERMANN, *A katolikus egyház*, 401.

²¹ ADRIÁNYI, *Bach korszak*, 40–62.

²² Somogy Lipót (1748–1822) 1806-tól szombathelyi püspök. SINKÓ FERENC, *Somogy Lipót Márton*, MKL XII, 209.

ben nemzeti zsinatot javasolt. Miután a püspöki kar és Rudnay Sándor²³ prímás is magáévá tette a javaslatot és Ferenc császárt is meg lehetett nyerni az ügynek, hosszas előkészítés és egyházmegyei konferenciák után Magyarország utolsó nemzeti zsinata²⁴ 1822. szeptember 8-án Pozsonyban összeülhetett. Ezen 82 egyházi személy vett részt, köztük 14 püspök és 4 püspök helyettese. A zsinat október 16-án zárult le. A nyolc tárgyalási témát Ferenc császár maga állította össze. Ebből az első az egyházi reformról szólt, amellyel kapcsolatban az ötödik bizottság Klobusiczky²⁵ kalocsai érsek vezetésével négy témakörben (társadalmi erkölcs, egyházfegyelem, teológia oktatása, hívek) számos üdvös határozatot hozott. A zsinat végzései ellen főleg a protestánsok emeltek szót, de a kormány is jogsérelmet látott bennük, ezért az iratokat a Szentszéknek föl sem terjesztette, hanem különféle állami hatóságoknak felülbírálatra adta át. A hatóságok pedig a határozatokat teljesen átdolgozták. Így azután, amikor négy év múlva a császár az iratokat Rudnay prímásnak végső szóra átadta, ő még csak nem is válaszolt. Az már nem az ő zsinata volt.

A nemzeti zsinattal tervezett egyházi reform elmaradt. Az ország vallásos élete az uralkodó megcsontosodott bürokratizmus alatt stagnált, a késő jozefinista kormányzat pedig minden kezdeményezésnek, megújulásnak ellenállt. Míg Németországban az úgynevezett katolikus romantika²⁶ felrázta a szunnyadó katolicizmust, addig Magyarországon az egyházi élet tepedt. Pedig új kihívásnak nézett elébe: a liberalizmusnak. Amikor a külföldi utazások korlátozása 1825-ben megszűnt, az arisztokrácia és a jó módú polgárság megismerkedett a nyugati, liberális állapotokkal és beszámolók is jelentek meg róla. A német és francia liberális irodalom, sajtó előzönlötte az országot, majd átcsapott a politikába, sőt az egyházpoliti-

²³ Rudnay Sándor (1760–1831) 1816-tól erdélyi püspök, 1819-től esztergomi érsek, 1828-tól bíboros. VICZIÁN JÁNOS, *Rudnay Sándor*, MKL XI, 765–766.

²⁴ FEJÉRDY ANDRÁS, *Az 1822-évi magyar nemzeti zsinat története*, Budapest 2018.

²⁵ Klobusiczky Péter (1752–1843) 1807-től szatmári püspök, 1821-től kalocsai érsek. TAKÁCS EMMA–LAKATOS ANDOR, *Klobusiczky Péter*, MKL VII, 31–32; ADRIÁNYI GÁBOR, *Egy „elfelejtett” kalocsai főpásztor: Klobusiczky Péter*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 9 (1997) 19–27.

²⁶ ADRIÁNYI GÁBOR, *A német katolikus romantika*, [Uő], *Az egyháztörténet kézikönyve*, Budapest 2001, 366; RUDOLF LILL, *Die Anfänge der katholischen Bewegung in Deutschland*, Handbuch der Kirchengeschichte VI (Hg. v. Hubert Jedin), Freiburg 1978, 259–271.

kába is. Magyarországon szintén létrejött a liberális katolicizmus²⁷. Bizonyítéka volt ennek a szenvedélyes viták sorozata, amelyek az 1830-as, 1833-as és 1843-as országgyűlésen a házasságjoggal kapcsolatban folytak.²⁸

Politikai síkon az új liberális párt már 1843-tól vezető szerepet játszott az országgyűlésben, az utolsó rendi országgyűlésben, 1847–1848-ban pedig ennek radikális szárnya volt az irányadó. 1848. március 13-án Bécsben, március 15-én Pesten tört ki a forradalom, szédítő gyorsasággal követték egymást az események. Április 7-én megalakult a felelős magyar kormány miniszteri igazgatással, 11-én megjelent a 20. tc. valamennyi vallás egyenlőségéről. A katolikus egyház elvesztette államvallás jellegét, a főkegyúri jogok gyakorlása pedig – így a püspöki kinevezések ügye is – a minisztérium kezébe került. A püspöki kar hiába követelte magának a protestánsok és az ortodoxok által már gyakorolt autonómiát²⁹, önkormányzatot, a kérelmet az országgyűlés mint már „elkészített” elutasította.

A forradalom tüze elragadta az egész papságot.³⁰ Röpiratok, legális és illegális papi értekezletek követelték az egyház „demokratikus” reformját, így a papi nőtlenség eltörlését, a püspökök választását a papság részéről, a plébánosok választását a hívek által, az egyházi vagyoni állami kezelésbe vételét és az úgynevezett felesleges intézmények, mint a szerzetesrendek, káptalanok megszüntetését. A szerzetesek is forrongtak. A bencések, a ciszterciták és a piaristák nem követelték ugyan rendjük eltörlését, de a „demokrácia” bevezetését a kolostoraikban igen.

A hierarchia megpróbálta ennek a folyamatnak egy tervbe vett nemzeti zsinattal gátját vetni, de ezt is elsöpörték a szabadságharcba torkolló forradalmi események. Így köztük az új forradalmi kormány vallásügyi minisz-

²⁷ ADRIÁNYI GÁBOR, *Kirche und liberaler Staat in Ungarn. Ein Beitrag zur Geschichte des ungarischen Liberalkatholizismus*, [Uő], Beiträge zur Kirchengeschichte Ungarns (Studia Hungarica 30), München 1986, 111–131.

²⁸ HERMANN, *A katolikus egyház*, 388–390.

²⁹ Lásd alább 61. jegyzet.

³⁰ MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar katolikus egyház és állam 1848–1849-ben*, Budapest 1928; SÁVAI JÁNOS, *Zsinat és forradalom Erdélyben 1848–1849-ben*, Szeged 1991; ELMER ISTVÁN, *A baza, az egyház és a trón érdekében. A magyar katolikus egyház 1848–1849-ben*, Budapest 1999; HERMANN EGYED, *A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolutizmus idején*, Gödöllő 1932.

terének, Horváth Mihálynak³¹ a kísérletét is, hogy egy magyar nemzeti egyházat hozzon létre.³²

A megindult szabadságharc megosztotta a papságot. Míg az alsópapság egyöntetűen a szabadságharc mellé állt, azt támogatta, még személyes részvétellel is, addig a főpapság meghasonlott. Néhány püspök a forradalmi kormány mellé állt, őket a szabadságharc leverése után lemondatták, perbe fogták és elítélték. A püspöki kar nagyobb része azonban kitartott az uralkodó mellett, ugyanakkor próbálkozott a két véglet – a bécsi kamarilla és a magyar forradalmi önállóság – között kiutat keresni. Tétova viselkedésével végül azonban mindkét fél bizalmát elvesztette. A bécsi kormány és az új uralkodó, I. Ferenc József (1848–1916) félreállította szinte az egész magyar hierarchiát. Nemcsak az 1848-ban kinevezett püspököket nem ismerte el, hanem egy teljesen új püspöki kart állított fel Scitovszky³³ János korábbi pécsi püspök, esztergomi érsek, prímás vezetésével.

Scitovszky, bár aulikus érzelmű volt, megpróbálta menteni a szabadságharcban résztvevő és ezért börtönbüntetésre ítélt vagy az osztrák hadseregbe besorozott papokat, majd a viszonyok konszolidálása után nagy püspökkari értekezletet tartott (1850. augusztus 25–31). Építő tevékenységét 1858-ban tartományi zsinattal³⁴, majd 1860-ban a tartományi zsinat végzéseit végrehajtó egyházmegyei zsinattal³⁵ folytatta. Egyházpolitikai téren nagy érdeme volt, hogy a prímási méltóságot Béccsel szemben megvédte³⁶ és az Osztrák Birodalom egységesítését célzó, 1855-ben kötött konkordátumnak³⁷ ellenállt.

³¹ Horváth Mihály (1809–1878) kultuszminiszter (1849), történész. VICZIÁN JÁNOS, *Horváth Mihály*, MKL V, 57–58.

³² TÖRÖK JENŐ, *A katolikus autonómia mozgalom 1848–1871*, Budapest 1941, 44–48.

³³ Scitovszky János (1785–1866) 1827-től rozsnyói, 1838-tól pécsi püspök, 1849-től esztergomi érsek, 1853-tól bíboros. CSÉFALVAY PÁL, *Scitovszky IX. János*, Esztergomi érsekek, 370–375.

³⁴ ADRIÁNYI GÁBOR, *Esztergomi zsinatok a 19–20. században*, Budapest 2017, itt: 9–50, 87–168.

³⁵ Uo. 51–84, 169–196.

³⁶ ADRIÁNYI GÁBOR, *Scitovszky és Simor érsekek harca a prímási jogokért*, Ministerio. Nemzetközi Történeti konferencia előadásai. 1995. május 24–26. (szerk. Bárdos István–Beke Margit), Esztergom–Tatabánya 1998, 29–38.

³⁷ ADRIÁNYI GÁBOR, *Die Stellung der ungarischen Kirche zum österreichischen Konkordat von 1855*, Roma 1961; Uő, *Az 1855-ös osztrák konkordátum magyar vonatkozásai*, Világtörténet 1993. ősz–tél, 45–51; Uő, *Bach korszak*, 84–86, 156–179.

A bécsi kormány ugyanis a forradalomban megingott birodalmi egységet az egyház segítségével próbálta helyreállítani. Az egységesítési törekvés a nemzeti egyházi sajátosságok eltörlését jelentette. Magyar vonatkozásban ez elsősorban a prímási intézmény és a magyar egyházi házasságjog elleni támadással volt azonos. Scitovszky nem is sajnálta a fáradságot, hogy 1854-ben Rómába menjen és ott egy memorandumban is bizonyítsa a magyar egyház különállását. Idővel sikerült a prímási méltóságot megmentenie, a prímási harmadfokú egyházi bíróságot visszaállítania, a magyar országgyűlés pedig 1867-ben a konkordátumot mint törvénytelenül megkötöttet elvetette.

A nyolc püspökkel szinte teljesen megújult püspöki kar az 1850-es években kézbe vehette a rendes közigazgatást és lelkipásztorkodást, a forradalomban és a szabadságharcban feldúlt egyházi élet helyreállhatott. Megkezdődött a szerzetesek reformja, a jezsuiták visszatértek Magyarországra, a szerzetesnővérek iskolákat nyitottak, a teológiai oktatás megújult. A politikai háttérrel ehhez az a neoabszolutizmus (1849–1862) szolgáltatta, amely birodalmi egységesítő törekvései ellenére az egyháznak mégis sikeres munkát biztosított, hatályon kívül helyezve a forradalomban az egyházra nézve sérelmes törvényeket (például 1848. évi 20. tc.-t a vallások egyenlőségéről).

Az 1867-es kiegyezéssel, amely a mérsékelt liberális Deák-párt uralmát biztosította évtizedekre, az egyház életében is új korszak kezdődött. A főpapság szakított az addigi konzervatív politikai vonallal, hiszen az már elvesztette jelentőségét, és megegyezést keresett az új politikával. Ez cserébe viszont garantálta a katolikus egyház vezető szerepét, az egyházi birtokok fennmaradását, míg a hierarchia Simor János³⁸ prímás és Haynald Lajos³⁹ kalocsai érsek vezetésével a kölcsönös tolerancia elvét – „*quieta non movere*”, a nyugalmat semmivel sem zavarni – valósította meg hosszú egyházkormányzatában (1867–1892).

Az I. Vatikáni Zsinattal⁴⁰ kapcsolatban felmerült problémákat, mint a kormány intervencióját és a placétum, vagyis a királyi tetszvényjog (a kor-

³⁸ Simor János (1813–1891) 1847-től győri püspök, 1867-től esztergomi érsek, 1873-tól bíboros. ADRIÁNYI GÁBOR, *Simor X. János*, Esztergomi érsekek, 376–379.

³⁹ Haynald Lajos (1816–1891) 1851-től erdélyi püspök, 1863-ban politikai okokból lemondva, címzetes érsek Rómában, 1867-től kalocsai érsek, 1879-től bíboros. VICZIÁN JÁNOS, *Haynald Lajos*, MKL IV, 661.

⁴⁰ ADRIÁNYI, *Vaticanum*.

mány előzetes engedélye nélkül semmiféle pápai iratot nem szabad publikálni) újra bevezetése miatt kialakult nézeteltéréseket⁴¹ sikerült kölcsönös megegyezéssel elsimítani. A magyar püspöki kar különben is ígéretet tett a magyar kormánynak, hogy Rómában a zsinaton semmi olyan határozathoz nem járul hozzá, amely a magyar katolikus egyház és az állam viszonyát hátrányosan érintené.

A zsinaton a magyar püspökök a nemzetközi érdeklődés élvonalába kerültek. A magyar püspökök teológiailag alaposan kidolgozott, kitűnő latinságú, szabadon előadott beszédekkel, írásos beadványaikkal kitűntek a zsinati atyák közül. A Rómában megjelent 15 magyar püspök 23 alkalommal szólalt fel, írásos beadványaik 240 nyomtatott oldalt tesznek ki. Elutasították a pápa egyetemes joghatóságának és személyes tévedhetetlenségének dogma rangjára történő emelését, mivel meggyőződésük szerint a pápai egyházi tanítóhivatal a püspökökkel együtt működik („*Magisterium Petro-Apostolicum*”). Egyházmegyéikbe visszatérve nem is hirdették ki a zsinati konstitúciókat és nem is közösisítették ki senkit, így elkerülték Magyarországon az egyházszakadást, az ún. ókatolikus egyház létrejöttét.

A magyar katolikus egyház egyik legszembeszökőbb tulajdonsága volt az évszázadokon keresztül fennmaradt nagyvagyon rendszer. Szent István a püspökségeket úgy alapította, hogy azokat működésük érdekében birtokokkal látta el. Ez korának hagyományosan bevett gyakorlata volt, viszont az évszázadok folyamán már anakronisztikussá, sőt tarthatatlanná vált. Az egyház a török hódoltság alatt elvesztett birtokait is visszakarta az államtól. Az 1895. évi 8. tc. felsorolja az egyházi birtok tulajdonosait, a püspökségeket, káptalanokat, papnevelőket, apátságokat, prépostságokat, szerzetesrendeket, plébániákat, leányegyházakat és egyházi iskolákat. Ezek összesen 1 696 769 katasztrális holdat (976 276,75 hektárt) birtokoltak, vagyis az egész állami földbirtoknak (48 834 673 katasztrális hold, 28 726 273 hektár) mintegy 30 százalékát.⁴²

A földterület nagy része a régi, Szent István-i egyházmegyékre esett, az újabb korban alapított egyházmegyék (Rozsnyó, Besztercebánya, Székesfehérvár, Szombathely, Kassa, Szatmár) a kihalás révén kisebb bir-

⁴¹ SALACZ GÁBOR, *A vatikáni zsinat és a placétum*, Budapest 1934; TÖRÖK JENŐ, *A vatikáni zsinat és a magyar közvélemény*, Budapest 1941.

⁴² Részletes statisztika: SALACZ, *Egyház és állam*, 233.

tokkal rendelkeztek.⁴³ Mivel a haszonélvezők a birtokokat gyakran kezelésbe adták, jövedelmük attól is függött, mennyire voltak hűségesek a kezelők, bérlők. Akadtak a püspökök között kiváló gazdák, mint Simor, de olyanok is, akik a birtokot csődbe vitték, amelyet emiatt állami kezelésbe kellett venni.⁴⁴

A katolikus egyház évi jövedelmét 1868-ban 18 millió aranykoronára, a püspökök jövedelmét 150 ezer és 800 ezer közötti aranyforintra becsülték.⁴⁵ Simor primás évi jövedelme 800 ezer és egymillió forint között mozgott.⁴⁶ A váci püspökség bevétele 1871-ben 165 501 forint volt, a püspök rendelkezésére az adók, kötelezettségek, patrónusi teljesítések levonása után 88 970 forint állt. A veszprémi püspök jövedelme ugyanebben az évben 88 970 forintot tett ki.⁴⁷ Ez a nagy vagyon természetesen sok püspököt arra indított – még ha komoly jótékonyági tevékenységet is folytatott, iskolákat alapított, intézményeket támogatott –, hogy főúri életet vigyen, külföldi utazásokat, több hónapos kúrákat tegyen fürdőkben (például Karlsbadban).

Egy másik sajátossága volt a magyar katolikus egyháznak más országokkal szemben a sokkal inkább elterjedt kegyuraság. Ha valaki egyházközséget alapított, azt templommal, birtokkal látta el, akkor ő ennek kegyura lett. Mint kegyúr javasolhatta a püspöknek a plébános kinevezését. A püspök a kinevezést nem is tagadhatta meg, hacsak a jelölt ellen kánoni kifogás nem merült föl. Gyakorlatban ez annyit jelentett, hogy a lelkészkedő papságot nem a püspök választotta ki, hanem a kegyúr. A nyitrai egyházmegyében 1846-ban 146 plébánia közül 128-nak volt kegyura.⁴⁸ A csanádi egy-

⁴³ Püspökségek, káptalanok szerint felsorolva: MATLEKOVICS SÁNDOR, *Magyarország közigazgatási és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor I*, Budapest 1897, 224–225.

⁴⁴ *Die Verwaltung der Kirchenvermögen in Ungarn. Ein Schreiben des Primas und des Fürstenerzbischofs von Gran vom 16. November 1869 an das Erzbischöfliche General-Vikariat zu Freiburg im Breisgau*, Archiv für katholisches Kirchenrecht 23 (1870) 264–265.

⁴⁵ TOLDY STEPHAN, *Betrachtungen über das kirchliche Reform mit besonderer Rücksicht auf das österreichische Konkordat. Einem ultramontanen Geistlichen gewidmet*, Leipzig 1868, 26.

⁴⁶ WALTER GYULA, *Simor János bíbornok hercegprimás emlékezete*, Esztergom 1891, 102.

⁴⁷ TÖRÖK, *A katolikus autonómia mozgalom*, 265.

⁴⁸ Bende Imre nyitrai püspök (1893–1910) ötévi jelentése 1900-ban. Archivio Apostolico Vaticano (AAV), Congregazione Romane, Concilio, Relationes Dioecesium, Ungheria, s.n.

házmegyében 1856-ban a 204 plébániából 180 állt kegyuraság alatt⁴⁹ és a besztercebányai egyházmegyében 1892-ben 110 plébánia közül 103-nak volt kegyura.⁵⁰ Kegyrak azonban nemcsak személyek voltak – sok esetben arisztokraták –, hanem intézmények, városok, sőt káptalanok is. A magyar kegyúri intézmény annyira nélkülözhetetlen volt, hogy az 1917-es egyházi törvénykönyv megszüntetése ellenére is⁵¹ a magyar katolikus egyház fenn-tartotta és csak az 1945-ös földreformmal ért véget.

Egyházi adó Magyarországon nem volt. Az úgynevezett párbér, egyfajta családi adomány és a stóla-jövedelem (szentségek, szentelmények kiszolgáltatásakor szokásos adomány) olyan csekély összeget tett ki, hogy abból a plébános nem élhetett meg. Mivel a püspöki kar az 1848-as országgyűlésen lemondott a papságot illető tizedről is, a plébánosok a plébánia jövedelmére, birtokára voltak szorulva. Ráadásul nekik kellett ellátniuk a káplánokat, kisegítő lelkészeket is. Következésképpen a lelkészkedő papság gazdag plébániák elnyerése után törekedett, annál is inkább, mivel papi nyugdíj nem volt, és szolgálata befejezése után kongruát⁵², állami támogatást sem kapott. Egy-két püspök létrehozott ugyan valamiféle papi nyugdíjintézetet, de ezek sem elégítették ki a szükségleteket. Ezért azután minden lelkész, plébános azon iparkodott, hogy szolgálati éve alatt akkora vagyont gyűjtsön, hogy abból öreg korára megélhessen. Az elaggott, munkaképtelen papok elálatatlan helyzete – még ha volt is itt-ott papi otthon („*casa defitientium*”) – a fent említett hatalmas egyházi vagyon ellenére, a magyar katolikus egyház egyik botránya volt.

A Simor primás vezette nyugalmi egyházpolitikának természetesen meg volt az ára. A szükséges egyházi reform elmaradt, az egyházi élet tepedt, a radikális liberális szellem uralta az egész magyar társadalmat, így a felső és az alsó klérust is. A 19. század végén a püspökök palotáikban általa-

⁴⁹ Csajághy Sándor püspök jelentése 1856. december 31-én. AAV Congr. Concilio, Relat. Dioec., Ungheria, s.n.

⁵⁰ Bende Imre besztercebányai püspök (1886–1894) jelentése 1892. április 17-én. AAV Congr. Concilio, Relat. Dioec., Ungheria, s.n.

⁵¹ ERDŐ PÉTER, *Kegyuraság*, MKL VI, 438. Mint személyek vagy csoportok egyházi kiváltságát az 1917-es egyházi törvénykönyv (*Codex Juris Canonici*) 1450. kánonja szüntette meg.

⁵² Kongrua (*congrua sustentatio*, megfelelő ellátás): a lelkipásztoráló papság ellátásának állami kiegészítése. DIÓS ISTVÁN–VICZIÁN JÁNOS, *Kongrua*, MKL VII, 158.

ban úgy éltek, mint az arisztokraták, az egyházkormányzást a helynökökre és irodaigazgatókra, a bérmlást a segédpüspökökre hárították. Négyfogatú hintókon jártak, egyházmegyei zsinatokat, vizitációkat nem tartottak, az alsópapsággal sem törődtek. De általánosítani nem szabad. Akadt ugyan is a püspöki karban több népszerű főpap, mint a regényíró Szabó Imre⁵³, a történész, műgyűjtő Ipolyi Arnold⁵⁴ és Simor, az egyházi író s fáradhatatlan okmánygyűjtő Roskoványi Ágoston⁵⁵, sőt még szentéletű is, mint Klobusiczky Péter⁵⁶ vagy Hám János, akinek megindult a kanonizációja.⁵⁷

Az alsópapság élte az életét. Egyházi fizetés nem lévén, mint fent már említve, minden pap vagyonos plébánia elnyerésére törekedett, a lelkipásztorkodást elhanyagolva a plébánia birtokának kezelésével törődött. Különben mozgalmas társadalmi életet élt (kártyázás). A hívek élete vidéken még hagyományosan működött, de a feltörekvő, gazdagodó polgárság vallásilag közömbössé vált. A csaknem teljesen liberális kézben levő sajtó a vallást mint elmaradottat támadt. A Magyar Tudományos Akadémia, az irodalmi társaságok liberális, többnyire protestáns vezetés alatt álltak. A szabadkőművesség Magyarországon 1913-ban 91 páholyban 6526 tagot számlált, 1918-ban már 120 páholyban 7414 „testvér” volt, 95 százalékuk zsidó.⁵⁸

Miután a század végére az egész társadalmi és politikai életet a szélső liberális szellem járta át és az egyház elvesztette jelentőségét, a liberális

⁵³ Szabó Imre (1814–1881) 1869-től szombathelyi püspök, regényíró. VICZIÁN JÁNOS, *Szabó Imre*, MKL XII, 480–481.

⁵⁴ Ipolyi Arnold (1823–1884) 1871-től beszercebéányai püspök, 1886-ban nagyváradai püspök. PUSKELY MÁRIA, *Ipolyi Arnold, Stummer*, MKL V, 339–340.

⁵⁵ Roskoványi Ágoston (1807–1892) 1851-től váci, 1859-től nyitrai püspök. Irodalmi munkássága 65 kötet. VICZIÁN JÁNOS, *Roskoványi Ágoston*, MKL XI, 710.

⁵⁶ Lásd 25. jegyzet.

⁵⁷ Hám János (1781–1857) 1827-től szatmári püspök, 1848-tól esztergomi érsek, 1849-ben lemond és visszatér Szatmárra. VICZIÁN JÁNOS, *Hám János*, MKL IV, 560–561; ADRIÁNYI GÁBOR, *Hám János szatmári püspök felmagasztalása és megalázása. Prímási kinevezése és lemondása 1848–1849-ben*, *Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis II* (szerk. Beke Margit), Budapest 2004, 73–77. Mint e sorok írójának Nyisztor Zoltán – a római *Collegium Germanicum et Hungaricum* növendéke, majd Bornemisza szatmári püspök titkára – elmondta, őt annak idején főpásztora avval küldte Rómába, hogy nézzen utána Hám szenttéavatási perének. Ő a kongregációban azt a választ kapta, hogy minden teljesen rendben van, az ügy pozitív befejezés előtt áll, de az akták nyomtatásához szükséges pénzt Szatmártól még mindig várják. Mivel ez most már román uralom alatt elmaradt, elmaradt Hám kanonizációja is.

⁵⁸ HERMANN, *A katolikus egyház*, 495; SALACZ, *Egyház és állam*, 195.

országgyűlés elérkezettnek látta az időt, hogy a sokszor elodázott egyházpolitikai, interkonfesszionális problémákat – mint az úgynevezett vegyes házasságok és az általános állami anyakönyvezés ügyét – tárgyalni kezdje. Ennek következménye lett a magyar „kulturharc” (1892–1895).⁵⁹

Hosszú szenvedélyes viták, kormányválság, királyi beavatkozások (felsőházi tagok kinevezése, úgynevezett *Pairschub*) után 1894–1895-ben megszülettek az interkonfesszionális törvények, köztük az 1894. évi 31. tc. a kötelező polgári házasság bevezetéséről, ezzel a válás lehetőségéről és az állami anyakönyvezésről is. Három éven keresztül számtalan kíméletlen és otromba támadás érte a katolikus egyházat, a püspököket. Az új hercegprímás, Vaszary Kolos⁶⁰ tehetetlensége és kapkodása csak olaj volt a tűzre. Neki még azt is meg kellett érnie, hogy egy parlamenti ülés előtt az utcán inzultálják.

Az a hallatlan kudarc, ami a törvények megalkotásával a katolikus egyházat érte, végre fölébresztette az illetékesek addig szunnyadó lelkiismeretét. Új erőre kapott a már 1848-ban, 1867-ben és 1891-ben szorgalmazott katolikus autonómia mozgalom (1848–1920). A katolikus autonómia⁶¹ az egyház önrendelkezését jelentette és azt a célt tűzte ki, hogy az egyház nem belső, vallási ügyeit, így birtokait, vagyonát, iskoláit, intézményeit egy papokból és világi hívőkből álló vegyes bizottság kezelje. Míg a kormány a főkegyúri joggal kapcsolatban látott problémát benne, addig a román görögkatolikus püspökök, féltve önállóságukat, minden követ megmozgattak Rómában ennek megakadályozására és avval vádolták az autonómia mozgalmat, hogy nemzeti egyházat akar létrehozni. Az autonómia végül a Szentszék ellenállásán bukott meg. Rampolla⁶² bíboros államtitkár kijelen-

⁵⁹ SALACZ GÁBOR, *A magyar kulturharc története*, Pécs 1938; ADRIÁNYI GÁBOR, *Der Kulturkampf in Ungarn. Interkonfessionelle Gesetzgebung 1890–1895*, [Uő], Beiträge zur Kirchengeschichte Ungarns (Studia Hungarica 30), München 1986, 146–176.

⁶⁰ Vaszary Kolos (1832–1915) 1885-től pannonhalmi főpát, 1891-től esztergomi érsek, 1893-tól bíboros. FÜLÖP ÉVA, *Vaszary Kolos*, Esztergomi érsekek, 379–385.

⁶¹ VICZIÁN JÁNOS, *Katolikus autonómia*, MKL VI, 338; ADRIÁNYI GÁBOR, *Documenta Vaticana historiam catholicae autonomiae in Hungaria illustrantia* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 19), Budapest 2011. Rövid története: 9–16.

⁶² Mariano Rampolla del Tindaro (1843–1913) 1887–1903 között bíboros államtitkár. ANDREAS POSCH, *Rampolla, Mariano*, Lexikon für Theologie und Kirche VIII (Hg. v. Josef Höfer–Karl Rahner), Freiburg 1963, 985–986.

tette: „Az egyház sohasem egyezhet bele, hogy ügyeit egy közös egyházi és világi szervezet vezesse.”⁶³

A katolicizmus újraébredését szorgalmazták a német mintára bevezetett katolikus nagygyűlések⁶⁴ is. Megindítója 1894-ben és a gyűlések motorja egy laikus apostol, Zichy Nándor⁶⁵ volt. Az első világháborúig tíz nagygyűlésre került sor, két kivétellel Budapesten. Három napig tartottak és szakbizottságokban, zárt és nyílt üléseken tárgyaltak az egyház, a társadalom problémáiról. Főként szociális kérdések kerültek napirendre, mint a munkás- és inaskérdés, a nők munkavállalása, a prostitúció. Minden megtárgyalt kérdésről határozati javaslatok születtek, amelyeket felterjesztettek a püspöki konferenciához, hogy az továbbítsa azokat a kormánynak.

Az „álló vizek” (NYISZTOR ZOLTÁN) a 19. század legvégén megmozdultak. 1905–1906-ban a kormánnyal szemben eddig szervilisen viselkedő püspökök helyére apostoli lelkületű főpásztorok – mint Prohászka Ottokár,⁶⁶ Csernoch János,⁶⁷ Fischer-Colbrie Ágost⁶⁸ – léptek. Életre ébredt az alsópapság, megalkult a Keresztény Szociális Társaság, a Katolikus Népszövetség (1910-ben 98 egyletben százezer taggal). A jezsuiták egy egész sor intézetet hoztak létre, sőt Kínában magyar atyák még missziót is alapítottak. A szerzetesnővérek száma rendkívül megnövekedett. Míg 1877-ben 82 zárdában 993 szerzetesnővér élt, addig számuk 1917-ben 463 zárdában már hétezer volt.⁶⁹ A teológiai oktatás az egyetemen és a szemináriumokban világszínvonalat ért el, egyes teológusok, professzorok nemzetközi hírnévnek örvendtek. Az egyházi irodalom

⁶³ ADRIÁNYI, *Documenta*.

⁶⁴ GIANONE ANDRÁS–KLESTENITZ TIBOR, *Katolikus nagygyűlések Magyarországon*, Budapest 2017.

⁶⁵ Zichy Nándor gróf (1829–1911). BIKFALVI GÉZA, *Zichy Nándor*, MKL XV, 565–567; BONITZ FERENC, *Gróf Zichy Nándor. Élet és jellemrajz*, Budapest 1912; GERGELY JENŐ, *Apolitikai katolicizmus Magyarországon 1890–1950*, Budapest 1977.

⁶⁶ Prohászka Ottokár (1858–1927) 1905-től székesfehérvári püspök, „*apostolus et praeceptor Hungariae*”. VICZIÁN JÁNOS–SZABÓ FERENC SJ, *Prohászka Ottokár*, MKL XI, 289–293; ADRIÁNYI GÁBOR, *Prohászka és a római index*, Budapest 2002.

⁶⁷ Csernoch János (1852–1927) 1908-tól csanádi püspök, 1911-től kalocsai érsek, 1913-tól esztergomi érsek, 1914-től bíboros. ERDŐ PÉTER, *Csernoch XI. János*, Esztergomi érsekek, 385–389.

⁶⁸ Fischer-Colbrie Ágost (1863–1925) 1907-től kassai püspök. TAKÁCS EMMA, *Fischer-Colbrie Ágost*, MKL III, 682.

⁶⁹ HERMANN, *A katolikus egyház*, 494.

életre kapott, a magyar egyháztörténet forrásainak feltárása és kritikus feldolgozása máig hallatlan méreteket öltött. (Vö. Fraknói Vilmos,⁷⁰ Karácsonyi János⁷¹).

A magyar katolikus egyház legnagyobb vétéke a 19. században az egyházi birtok rendezésének elmulasztása volt. Sőt! A püspöki kar nemcsak hogy elmulasztotta ennek rendezését, hanem minden reformjavaslatnak, kezdeményezésnek következetesen még ellen is állt. Apponyi Albert⁷² vallás- és közoktatásügyi miniszter hiába dolgozott ki 1913-ban az egyházi birtok kezelésére egy, az egyház számára előnyös törvénytervezetet, amit még a Szentszéknak is fölterjesztett, a püspöki kar levetette a napirendről. Hiába javasolta Prohászka püspök 1910-ben a katolikus nagygyűlésen az egyházi földreformot, a nagybirtok parcellázását és átalakítását haszonélvezetbe vett kisbirtokokra, és hiába ismételte meg javaslatát 1918 áprilisában a püspökkari konferencián, nemcsak hogy süket fülekre talált, hanem ezért még személyes támadás is érte. Csernoch prímás 1917. december 17-én egy, a pápának és IV. Károly királynak (1916–1918) benyújtott dokumentumban kijelentette: „Az egyházi birtok állami kézbevétele az Istentől rendelt egyház politikai súlyának elvesztését jelentené és az ezeréves Magyarország legerősebb oszlopának lerombolása lenne.”⁷³ Így! Mintha az Üdvözítő az apostolokat politikusoknak és földbirtokosoknak rendelte volna!

A magyar katolikus egyház így torkollt bele felkészületlenül az első világháború, a Tanácsköztársaság és Trianon katasztrófájába.

ADRIÁNYI GÁBOR

⁷⁰ Fraknói Vilmos (1843–1924) történész, egyháztörténész. VICZIÁN JÁNOS, *Fraknói Vilmos*, MKL III, 790–791.

⁷¹ Karácsonyi János (1858–1929) történész, egyháztörténész. TAKÁCS EMMA, *Karácsonyi János*, MKL VI, 186–187.

⁷² Apponyi Albert gróf (1846–1933) politikus, 1906–1910 között kultuszminiszter. *Új Magyar Életrajzi Lexikon I* (főszerk. Markó László, mts. BALÁZS-ARTH VALÉRIA et al.), Budapest 2001, 179–180.

⁷³ SALACZ, *Egyház és állam*, 206.

K é p a r c h í v u m

1. A Főrendiház ülése a Nemzeti Múzeum dísztermében

Az emelvényen Szilágyi József, aki 1894–1896 között volt az 1885-ben megreformált Főrendiház elnöke. Balján: Gyulai Pál, Gáll József. Szemben az első sorban jobbra két bíboros, Vaszary Kolos hercegprímás és Schlauch Lőrinc nagyváradai püspök, tőlük balra Hieronymi Károly belügyminiszter (1892–1895), illetve Eötvös Loránd kultuszminiszter (1894–1895) látható. A prelátusok padjaiban a második sor jobbszélén Samassa József egri, középen Császka György kalocsa-bácsi érsek azonosítható egyértelműen. Közöttük vélhetően a harmadik metropolita, Posilovich György (Josip Juraj Posilović) zágrábi érsek (1894–1914) foglal helyet. A múzeumi katalógus adatával szemben a felvétel nem 1897-ben, hanem minden bizonnyal 1894–1895-ben készült.

2. Rimely Károly püspök bevonulása a Szent István-téren emelt diadalkapunál a zászlódíszbe öltözött Besztercebányára (1893)

Uo., 31/1961k

3. *A király érkezésére váró Fehér Ipoly pannonhalmi főapát (1893)*

Az 1893. évi kőszegi hadgyakorlatra Magyarországra érkező Ferenc Józsefet és Vilmos császárt vasútállomon váró előkelőségek sorában balról jobbra: József főherceg és legkisebb fia, László főherceg, Himmel alezredes, középen a *ferraiolót* és *pileolust* viselő Fehér Ipoly pannonhalmi főapát, Jekelfalussy Lajos, Apponyi Lajos gróf, Papp Gábor, valamint német törzstisztek.

4. *Vaszary Kolos hercegprímás díszbintója (1900)*

A felvétel az esztergomi Bazilika előtt, a Szent István megkoronázásának 900. évfordulóján tartott ünnepség alkalmával készült. A kocsi mellett Lukács László, Darányi Ignác, Wlassich Gyula.

5. *Probászka Ottokár amerikai magyarok körében a budavári Szent István szobornál (1906)*
Uo., 1553/1949

6. Glattfelder Gyula csanádi püspök és temesvári aulája (1911 körül)
Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár, Glattfelder-hagyaték

7. Csernoch János és a magyar püspöki kar (1913)

Várady győri, Boromista szatmári, Balás rozsnyói, Fischer Colbrie kassai, Szmrecsányi egri, Zichy pécsi, Prohászka székesfehérvári, Batthyány nyitrai, Glattfelder csanádi, Párvy szepesi, Széchényi váradi, Mailáth erdélyi, Hornig (bíboros) veszprémi, Csernoch esztergomi, Radu váradi gr., Csáky váci, Hosszú szamosújvári, Radnai besztercebányai, Novák eperjesi, Frenyü lugosi, Mikes szombathelyi, Papp munkácsi, Miklósy hajdúdorogi főpásztor, Hajdu főpap – Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár

8. *Csernoch János hercegprímás és IV. Károly a Szent Jobb körmenetben (1917)*
Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár (Magyar Eseménytörténeti Gyűjtemény), 1133/1949

<https://institutumfraknoi.hu/kiadvanyok/cst>